

9. Podtserkovnyi O. *Gospodars'ke procesual'ne pravo* [Commercial Procedural Law] : textbook / [O. Podtserkovnyi, O. Kvasnitska, T. Stepanova et al.]; eds. A. Podtserkovnyi, M. Kartuzova. – Kharkiv : Odyssey, 2012. – 400 p.
10. Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine of 11.10.2007 in case № 22/147-07 [Electronic resource] // Unique state register of court decisions. – Access mode : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1064088>.
11. On Some Questions Regarding the Practice of Application of the Commercial Code of Ukraine by Courts of First Instance : SECU Plenum Resolution of 26.12.2011 № 18 // *Visnik gospodarskogo sudochinstva*. – 2012. – № 1. – Art. 27.
12. On the Application of the Constitution of Ukraine in the Administration of Justice : Resolution of the Supreme Court of Ukraine of 01.11.1996 № 9 [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
13. Nazarenko O. International treaties of Ukraine in the System of Sources of Constitutional Law in Ukraine : thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.02 / O. Nazarenko ; National Academy of Sciences of Ukraine, V.M. Koretsky Institute of State and Law. – Kyiv, 2006. – 230 p.

УДК 342.727 (477)

**ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ ТА СЛОВА, НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ
СВОЇХ ПОГЛЯДІВ І ПЕРЕКОНАНЬ: СУТНІСТЬ,
ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ТА МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Мартинов М.П., к.ю.н., доцент

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
nick-martynov@mail.ru*

У статті досліджуються сутність, гарантії дотримання й межі реалізації права на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Зокрема, проаналізовано положення міжнародно-правових актів та актів національного законодавства, якими закріплюється визначене право. Крім того, досліджено питання законодавчої регламентації забезпечення дотримання свободи слова в діяльності засобів масової інформації, а також порядок захисту особою своїх прав та законних інтересів у разі поширення про неї неправдивої інформації.

Ключові слова: основні права та свободи людини й громадянина, право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на інформацію.

**ПРАВО НА СВОБОДУ МЫСЛИ И СЛОВА, НА СВОБОДНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ СВОИХ ВЗГЛЯДОВ
И УБЕЖДЕНИЙ: СУЩНОСТЬ, ГАРАНТИИ СОБЛЮДЕНИЯ И ПРЕДЕЛЫ РЕАЛИЗАЦИИ**

Мартинов Н.П.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
nick-martynov@mail.ru*

В статье исследовано сущность, гарантии соблюдения и пределы реализации права на свободу мысли и слова, на свободное выражение своих взглядов и убеждений. В частности, проанализированы положения международно-правовых актов и актов национального законодательства, которыми закреплено данное право. Кроме того, исследованы вопросы законодательной регламентации обеспечения соблюдения свободы слова в деятельности средств массовой информации, а также порядок защиты лицом своих прав и законных интересов в случае распространения о нём неправдивой информации.

Ключевые слова: основные права и свободы человека и гражданина, право на свободу мысли и слова, на свободное выражение своих взглядов и убеждений, право на информацию.

FREEDOM OF THOUGHT AND SPEECH, FREE EXPRESSION OF VIEWS AND BELIEFS: ESSENCE, THE IMPLIED WARRANTIES OF COMPLIANCE AND LIMITS OF REALIZATION

Martynov M.P.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
nick-martynov@mail.ru*

Article is devoted to the nature, limits and guarantees of the right to freedom of thought and speech, free expression of views and beliefs. In particular, it has been analyzed international legal acts and national legislation, which enshrined this right. Also it has been studied the questions of legislative regulation of enforcement of freedom of speech in the media activities, as well as procedures of the protection of person's rights and legal interests in the case of the spread of false information.

It was found that the right to freedom of thought and speech, free expression of views and beliefs belongs to the fundamental rights and freedoms of man and citizen. This right is endowed with everyone from the birth.

The right to freedom of thought and speech, free expression of views and beliefs is linked to the right to information. The right to freedom of thought and speech, free expression of views as well, as the right to information is enshrined in Universal Declaration of Human Rights, The International Covenant on Civil and Political Rights, European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.

The analysis of national legislation shows that the freedom of speech is limited by the prohibition of disclosure of information with limited access, such as confidential, service and secret information. Also the distribution of untruthful information by the mass media is putted under the ban. Everyone has the right to refute false information about him that has been extended.

Thus, the right to freedom of thought and speech, free expression of views and beliefs is prescribe in detail by national laws. Legislative practice in this area fully complies with international and European standards.

Key words: fundamental rights and freedoms of man and citizen, right to freedom of thought and speech, free expression of views and beliefs, right to information.

Право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань належить до основних прав та свобод людини. У правовій доктрині точиться дискусія щодо визначення поняття основних прав та свобод: прихильники першого підходу наполягають на тому, що основні права та свободи людини – це невід’ємні права та свободи, які закріплені на рівні основного закону держави; прихильники ж другого підходу відстоюють точку зору, відповідно до якої основні права та свободи людини є природними й невідчужуваними, тобто належать їй від народження незалежно від факту закріплення нормами національного законодавства певної держави та наявності чи відсутності політико-правового зв’язку особи з державою.

У цьому контексті доречно навести таке твердження: «Права та свободи людини певною мірою позанаціональні й позатериторіальні; вони як загальнолюдська цінність, незалежна від націй, ідеологій, релігій давно стали об’єктом міжнародно-правового регулювання» [1].

Поділяючи точку зору останніх, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що право на свободу думки та слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань закріплено не тільки на рівні Конституції України, а також проголошено основними міжнародно-правовими актами в галузі прав людини.

Так, ст.19 Загальної декларації прав людини 1948 р. закріплює положення такого змісту: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів» [2].

Стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р. містить положення аналогічного змісту: «Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження своєї думки; це право включає

свободу шукати, отримувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» [3].

Частина 1 ст.10 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. закріплює: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів» [4].

Водночас попри закріплення права на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань не тільки на рівні міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини, а й на рівні національного законодавства переважної більшості сучасних демократичних країн актуальною залишається проблема забезпечення дотримання вказаного права. Україна також не є винятком. Зокрема, достатньо показовим прикладом у цьому випадку є статистика притягнення до кримінальної відповідальності осіб за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Так, згідно зі статтею 171 Кримінального кодексу України за перше півріччя 2013 р. було порушено 117 проваджень [5].

Отже, як постає з вищезазначеного, виникає нагальна потреба дослідження питання законодавчої регламентації права на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Мета статті полягає в проведенні аналізу положень нормативно-правових актів, якими врегульовано суспільні відносини, що виникають стосовно реалізації права на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; встановленні на основі проведеного аналізу сутності вказаного права, а також визначенні гарантій його дотримання та меж реалізації.

Визначена проблематика є предметом дослідження в працях таких вчених, як В.Б. Авер'янов, Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Головченко, В.Ф. Погорілко, В.Я. Тацій, М.І. Сірій, Ю.С. Шемчушенко та багатьох інших.

Переходячи до безпосереднього аналізу положень національного законодавства, вважаємо за доцільне розпочати зі ст.34 Конституції України, у якій зазначається: «Кожному гарантується право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [6].

Отже, як постає із зазначеного, право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань тісно пов'язано з правом на інформацію, а саме з такою його складовою, як правомочність вільно поширювати інформацію.

Право на інформацію закріплюється Законом України «Про інформацію», згідно зі ст.5 якого кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного отримання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свободи законних інтересів [7].

Аналогічне положення закріплюється в ст.302 Цивільного кодексу України: «Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію» [8].

Водночас як Конституцією України, так і Законом України «Про інформацію» встановлюються межі здійснення визначеного права. Так, положеннями Основного Закону визначається, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, отриманої конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [6].

У свою чергу ст.5 Закону України «Про інформацію» визначає, що реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [7].

З метою забезпечення дотримання визначених меж реалізації права на свободу слова, а також на поширення інформації Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначаються види інформації з обмеженим доступом, зокрема конфіденційна, службова, а також таємна інформація.

Конфіденційна інформація, згідно з ч.1 ст.7 Закону України «Про доступ до публічної інформації», – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов [9].

До службової може належати інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішньовідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; а також інформація, зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [9].

Таємна інформація визначається як інформація, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству й державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю [9].

Для більш розширеного тлумачення поняття таємної інформації визначимо її складові. Так, відповідно до класифікації, запропонованої А.І. Марущаком, можна виокремити такі види таємної інформації: державна таємниця, комерційна таємниця, службова таємниця, професійна таємниця, військова таємниця, банківська таємниця, адвокатська таємниця, лікарська таємниця, таємниця страхування, таємниця усиновлення, таємниця голосування, таємниця нотаріальних дій, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції тощо [10, с. 27].

Проте проблема реалізації права на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань не обмежується виключно питанням поширення інформації окремими індивідами. У контексті досліджуваної проблематики на окрему увагу заслуговує також питання діяльності засобів масової інформації (далі – ЗМІ).

Так, ст.2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» встановлено, що свобода слова й вільне вираження в друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України й означають право кожного вільно та незалежно шукати, отримувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом [11].

Із метою забезпечення дотримання свободи слова в діяльності друкованих ЗМІ вказаним законом гарантовано економічну самостійність друкованих ЗМІ, а також заборонено цензуру. Зокрема, стосовно другої гарантії визначено, що друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації. Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів із боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала

інтерв'ю. Водночас друковані ЗМІ не можуть бути використані для закликів до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганди війни, насильства та жорстокості; розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі; розповсюдження порнографії, а також із метою вчинення терористичних актів та інших кримінально караних діянь. Окрім того, забороняється використання друкованих засобів масової інформації для втручання в особисте й сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом; завдання шкоди честі й гідності особи; розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди та згоди його представника [11].

Законом України «Про телебачення і радіомовлення» встановлено аналогічні гарантії свободи діяльності телерадіоорганізацій, зокрема ст.5 заборонено цензуру інформаційної діяльності телерадіоорганізації, а також невмотивоване законодавством України втручання органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських або релігійних об'єднань, їхніх посадових осіб чи працівників, а також власників у сферу професійної діяльності телерадіоорганізацій; встановлено, що телерадіоорганізація є незалежною у визначенні змісту програм та передач.

Окрім того, одним із принципів державної політики у сфері телебачення та радіомовлення, відповідно до ст.4 вказаного закону, є гарантування державою реалізації прав на інформацію, на вільне й відкрите обговорення суспільно важливих проблем із застосуванням телебачення й радіомовлення.

Водночас не допускається використання телерадіоорганізацій для поширення відомостей, що становлять державну таємницю, або іншої інформації, яка охороняється законом; закликів до насильницької зміни конституційного ладу України; закликів до розв'язування війни, агресивних дій або їх пропаганди; пропаганди винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їхніх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження; поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, посягає на честь і гідність особи; здійснення інших вчинків, за які настає кримінальна відповідальність [12].

Поряд із цим межі свободи слова в діяльності ЗМІ визначаються не тільки заборонаю розголошувати вказану інформацію, а й вимогою поширювати виключно достовірну інформацію. Прямо така вимога законодавчо не закріплена, проте регламентовано механізм спростування недостовірної інформації.

Статтю 277 Цивільного кодексу України закріплено право кожного на спростування недостовірної інформації. Відповідно до положень вказаної статті спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка її поширила, незалежно від її вини, у такий же спосіб, у який недостовірна інформація була поширена [8].

Більш детально визначена процедура регламентована ст.37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», у якій вказано, що якщо редакція немає доказів того, що опубліковані нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана в строк, що не перевищує одного місяця з дня надходження вимоги, опублікувати спростування [11].

Згідно зі ст.64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» спростування телерадіоорганізацією відомостей, які не відповідають дійсності, здійснюється в разі подання особою, права якої порушено, заяви в 14-денний строк із дня поширення таких відомостей із письмовим повідомленням про це Національної ради з питань телебачення і радіомовлення України. Заява підлягає розгляду в 7-денний строк, після чого в разі відсутності доказів того, що поширена інформація є достовірною, спростування поширюється тією ж телерадіоорганізацією й у такій же програмі чи передачі, що й відомості, які не відповідають дійсності, або в інший час за домовленістю з особою, права якої були порушені [12].

Поряд із цим Законом України «Про телебачення і радіомовлення» закріплено також право на відповідь, зокрема ст.65 встановлено: «Громадянин або юридична особа, стосовно якого (якої) у програмі чи передачі телерадіоорганізації було поширено відомості, які не відповідають дійсності або порушують його (її) права й законні інтереси, має право на відповідь (коментар чи власне тлумачення обставин справи) у програмах та передачах цієї телерадіоорганізації незалежно від того, було подано заяву з вимогою спростування чи ні» [12].

Отже, як постає з усього зазначеного вище, національним законодавством детально регламентований порядок реалізації права на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, закріплено гарантії його дотримання, а також визначено межі його реалізації.

Вказане право належить до природних прав людини й може бути обмежено виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету й безсторонності суду.

Також чітко регламентовано механізм захисту особи від поширення про неї недостовірної інформації.

Таким чином, можна дійти висновку, що положення законодавства України у вказаній сфері цілком відповідають стандартам міжнародної нормотворчої практики в цілому та європейської зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорілко В.Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні: [брошура] [Електронний ресурс] / [В.Ф. Погорілко, В.В. Головченко, М.І. Сірий]; за ред. Ю.С. Шемшученка. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/35-gosp-pravo/21526-2012-07-04-17-06-03.html>.
2. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 жовтня 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004/paran60#n60.
5. Томак М.М. Константа «справи Гонгадзе» [Електронний ресурс] / М.М. Томак. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25105368.html>.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-ІV // Офіційний вісник України – 2003. – № 11. – Ст. 461.
9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
10. Марущак А.І. Інформаційне право. Доступ до інформації: навчальний посібник / А.І. Марущак. – К.: КНТ, 2007. – 532 с.

11. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
12. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

REFERENCES

1. Pogorilko V.F., Holovchenko V.V., Siryi M.I. *Prava i svobodi lyudyne i gromadyanina v Ukraini* [Laws and Freedoms of Man and the Citizen in Ukraine], Brochure, available at : <http://radnuk.info/pidrychnuku/35-gosp-pravo/21526-2012-07-04-17-06-03.html>.
2. Universal Declaration of Human Rights, an international document of 10/12/1948, available at : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. International Covenant on Civil and Political Rights, international document of 16/12/1966, available at : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, international document of 04/11/1950, available at : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004/paran60#n60.
5. Tomak M. “Constant of “Gongadze Case”, article, available at : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25105368.html>.
6. Constitution of Ukraine (1996), Law of Ukraine of 28/06/1996 № 254k/96-BP, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 30, p.p. 141.
7. On Information (1992), Law of Ukraine of 02/10/1992 № 2657-XII, *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrai'ny*, vol. 48, p.p. 650.
8. Civil Code of Ukraine (2003), Law of Ukraine of 16/01/2003 № 435-IV, *Oficiyni visnyk Ukrainy*, vol. 11, p.p. 461.
9. On Access to Public Information (2011), Law of Ukraine of 13/01/2011 № 2939-VI, *Vidomosti Vekrhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 32, p.p. 314.
10. Marushchak A.I. (2007) *Informacyne pravo. Dostup do informacii* [Information Law : Access to Information], study guide, Kyiv, KNT.
11. On Printed Mass Media (Press) in Ukraine (1993), Law of Ukraine of 16/11/1992 № 2782-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 1, p.p. 1.
12. On Television and Radio Broadcasting (1994), Law of Ukraine on 21/12/1993 № 3759-XII, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 10, p.p. 43.

УДК 342: 378.147 (477)

ЗМІНИ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Подорожна Т.С., к.ю.н., доцент

*Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна
podorogna@yandex.ru*

Розглянуто загальну тенденцію переосмислення традиційних правових категорій і понять конституційного права в умовах конституційної модернізації. Наголошено на потребі